

ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАРОГ СТАНОВНИШТВА БЕОГРАДА

Сажетак: Процес демографског старења једна је од основних карактеристика демографског развоја Србије. Повећање удела старог становништва дешава се и у Београду иако Београд, као имиграциони центар и главну градску агломерацију, одликују специфичности популационог развоја. У раду се анализирају динамика и демографске особености становништва Београда старијег од 60 година у периоду 1981-2002. година. Истражују се промене његовог полног и старосног састава, односно процес старења старих и феминизације старих. Такође се указује на разлике по општинама и на релацији Град Београд – Насеље Београд – насеља ван ужег градског језгра.

Кључне речи: старо становништво, Београд, демографско старење, феминизација

Abstract. The process of demographic ageing is one of the most apparent features of the demographic development of Serbia. The increase of the percentage of aged population is also present in Belgrade, although Belgrade itself, being the center of immigration and the major urban agglomeration, has a specific population development. This paper analyzes the dynamics and demographic features of the citizens of Belgrade older than 60, in the period between 1981 and 2000. It discusses the changes in gender and age distribution of this population group, as well as the processes of ageing and feminization of the elders. It also indicates related differences between the municipalities of Belgrade, as well as between the City of Belgrade, the Settlement of Belgrade and the settlements of Belgrade outside the inner urban zone.

Keywords: aged population, Belgrade, demographic ageing, feminization.

Један од доминантних демографских процеса у Србији је процес демографског старења. Повећање удела лица старијих од 60 година у укупном становништву одвијало се континуирано у другој половини 20. века. Старосна структура становништва Србије сврстава у групу демографски најстаријих популација. Тако су од становништва Србије, ако се посматра просечна старост, индекс старења и удео старих лица, старији само становници Италије, Немачке, Бугарске, и Грчке[†]. Просечна старост становништва Србије (без КиМ) према последњем попису је 40.2[‡] године, удео лица старијих од 60 година 22.6%, а индекс старења 1.01 што указује да је број старог становништва надмашио број младих. Демографско старење у Србији се у највећем делу послератног периода одвијало и са врха и од базе пирамиде, односно под утицајем смањивања наталитета и смањивања смртности старих лица. Изузетан значај имају миграциони токови, као и наслеђена старосна структура, односно тзв. демографска инерција. Последња два фактора имала су у последњем међупописном периоду значајнију улогу. Миграције због дивергентне структуре исељеног (млађег) и досељеног (старијег) избегличког становништва. Наслеђени старосни састав, поред опадања плодности, постаје доминантан узрочник демографског старења. Он постаје важнији за промене на врху староснополне пирамиде од редуковања смртности најстарије популације. Наиме,

---

* Др Мирјана Девецић, ванредни професор, Географски факултет, студенски трг 3/III, Београд

Рад представља резултате истраживања пројекта 146010 које финансира Министарство науке Републике Србије.

[†] Ако се у обзир узима само просечна старост, овој групи се придружује Шведска, док критеријум индекса старења ту сврстава и Шпанију.

[‡] Према проценама, 2004. је већ достигла 40.4 године.

опadaње смртности старих лица као савремени „механизам“ повећања дугочечности у развијеним друштвима, у Србији показују извесна одступања. Повећање очекиваног трајања живота у нашој земљи је до седамдесетих година било резултат обарања смртности, како одојчади и младог становништва, тако и старијих старосних група. У наредном периоду, међутим, трендови обарања диференцијалног морталитета старијих генерација се заустављају. Тенденција смањивања смртности по старости прелази у стагнацију, а код средовечног и старог становништва долази до пораста стопа, нарочито код мушкараца. Током деведесетих година уочавају се реверзибилни процеси у области морталитета, па је очекивано трајање живота жена старих 65 чак смањено у овом периоду са 15.5 на 15.2 (Радивојевић, 2002). Иако је Србија међу пет најстаријих европских земаља, тенденције у смртности старог становништва су супротне онима у већини развијених земаља, у којима се у најновије време пораст старе популације по правилу доводи до пада морталитета старих.

Уочене појаве и трендови показују да повећање удела старих лица у Србији није праћено адекватним резултатима у области здравства и да популација старих у Србији због своје бројности, али и даље изражених здравствених и социјалних проблема, мора представљати посебан предмет демографских истраживања. Процене показују да ће се уз и даље ниске стопе фертилитета, али и пораст средњег трајања живота, процес демографског старења интензивно наставити. Суочавајући се са све већим уделима старих, а без помага у „очекиваном трајању живота у добром здрављу“§ пред наше друштво се постављају изазови како уредити предстојеће „друштво старих“ и обезбедити њихов квалитет живота. Нова квалитативна својства демографских потенцијала европских друштава, међу њима и нашег, траже нова решења економске и социјалне организације, пензионог и здравственог система, институција социјалног збрињавања, па су демографске анализе старог становништва нужан предуслов за формирање друштвене стратегије.

Повећани удео старог становништва је реалност са којом се наше друштво суочава. Све израженије демографско старење и извесност његовог континуитета у будућности дефинишу га као један од најактуелнијих демографских феномена. Структуре старог становништва, његов интерни полни и старосни састав, брачност, здравствене карактеристике, материјално стање, стамбена ситуација, постојање живих потомака, везе са породицом итд, све више треба да буду предмет демографских истраживања. Тек уочавањем ових демографских и социјалних карактеристика старих, друштво може да реалније уочи њихове проблеме и потребе и да адекватно реагује на изазове које старење популације носи.

Демографско старење Београда

У којој мери Београд као престоница „дели судбину“ земље? Послератни демографски развитак Београда у многим процесима се исказао као особен, па и као антипод демографским процесима на осталом делу територије. Најважнија и највећа урбана агломерација Србије представљала је пол концентрације и супрапопулације становништва. У Београду према последњем попису живи 21% становништва Србије (без КиМ), односно 29% становништва централне Србије. Пописом 2002. установљено је да је просечна старост становништва Београда 40.4 године а индекс старења 1.03. Већина општина се налази у фази дубоке демографске старости, само две на прагу демографске старости, док су општине градског језгра у најдубљој демографској старости.

---

§ Светска здравствена организација је развила интегративни показатељ морталитета и морбидитета HALE (healthy life expectancy) који је много реалнији од очекиваног трајања живота јер уважава период, условно речено, инвалидитета и узима у обзир болести које немају смртни исход.

Београд одликују специфичности везане за све детерминанте старосног састава становништва. То су опадајући и низак фертилитет, за трећину нижи од нивоа потребног за просту репродукцију (2004) али и најизраженији феномен одлагања рађања у Србији. Затим, стагнација морталитета старијег средовечног и старог становништва у последњих 30 година, а повећање смртности најстарије популације током деведесетих. Изузетан је утицај миграција на старосни састав Београда, јер у читавом послератном периоду Београд представља имиграциони центар. Током најинтензивнијег процеса урбанизације и индустријализације Београд је био реципијент млађег, репродуктивно и радно способног становништва. У кризним деведесетим годинама 20. века главни град и даље остварује позитиван миграциони салдо али се битније мења дотадашњи карактер миграционих токова. Наглашено је иселјавање младог и образованог становништва у иностранство, и досељавање учесника принудних миграција у насеља ван градског језгра (90% регистрованог салда на подручју Града Београда је у овим насељима). Готово сваки десети становник Београда је избеглица или друго ратом угрожено лице. Избеглички корпус у Граду Београду износи 111.300 лица, док је интерно расељених лица око 35 хиљада (Рашевић, Пенев, 2006). Како принудне миграције не одликује старосна селективност, позитиван миграциони салдо није допринео подмлађивању популације. Напротив, убрзао је процес старења становништва Београда јер је досељено становништво било старије од одсељеног.

Особеност Града Београда је да његово административно подручје чини 17 општина** од којих неке у целости припадају Насељу Београд (Врачар, Савски Венац, Стари Град, Звездара, Нови Београд, Раковица), друге делимично (Вождовац, Земун, Палилула, Чукарица), а треће су у ширем подручју града (Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац, Сопот). Насеље Београд подразумева уже градско подручје. Ван њега су „остала“ насеља, као и градска која нису део јединствене целине Насеља Београд. Демографски развитак унутар административног подручја града није хомоген. У оквиру различитих општина одвијају се специфични демографски процеси који утичу на различите трендове старења становништва појединих општина. Стога су смислене анализе старосног састава по општинама, анализе по типу насеља, као и на релацији Насеље Београд – остало административно подручје града.

Наведене карактеристике потврђују да постоји пуно разлога да се старо становништво проучи на нивоу Београда. Један од њих је свакако одмакли процес старења, али и сагладавање специфичности београдске популације унутар Србије. Како је Београд место концентрације капитала и демографских потенцијала, налажење решења за одмакли процес старења у њему није питање микро нивоа. Регионална изучавања проблема старења становништва најчешће су се фокусирали на пример региона и општина у којима је депопулација најпре започела, периферних сеоских насеља, брдскопланинских подручја. Специфичност овог рада је у томе што третира старо становништво највећег градског центра, што не прати само демографски процес већ и квалитативна својства старог становништва и што идентификује процесе унутар контингента старих. Покушано је да се утврди какве су динамичке и структурне особености старог становништва Београда, уз коришћење расположиве статистичке грађе и демографске апаратуре, а у функцији формирање политичког одговора на даље трендове демографског старења.

** Од пописа 1981. до пописа 2002. их је било 16 а након тога је из општине Земун издвојена нова општина Сурчин. У овом раду ће бити поштована административна подела која је важила у време пописа и по којој су објављени подаци о старосној структури становништва.

Нека методолошка решења

Досадашња истраживања демографског старења указују да контингент старих постаје релевантна засебна тема демографских истраживања. Не само због повећања обима, већ и испољених процеса унутар старог становништва. Овај рад прати процес старења старих и феминизација старих у Београду.

Временски оквир истраживања овом приликом је ограничен на период 1981-2002. година, у којем се на територији Београда уочава значајан пораст старог становништва, као и погоршање њиховог материјалног и социјалног положаја. Изабрани период обезбеђује територијалну упоредивост јер се административне измене које су настале у њему односе на број насеља, што не утиче на ниво анализе примењене у раду. Веће тешкоће представљала је промењена методологија пописа 2002. године, по којој у састав сталног становништва, осим становништва у земљи, улазе грађани чији је боравак у иностранству краћи од годину дана. У Пописима 1981. и 1991. године, поред становништва у земљи, у стално становништво су убрајани и грађани на привременом раду у иностранству, као и чланови породице који су с њима боравили, без обзира на дужину боравка. Због тога последњи попис није у потпуности упоредив са подацима ранијих пописа.

И поред свих методолошких ограничења која се тичу упоредивости, преовладало је мишљење да је упутно дати паралелан приказ са претходним пописним годинама. Чак и када се за претходне пописе узме у обзир становништво у земљи упоредивост није потпуна, с обзиром да удео становника који су у иностранству краће од годину дана није већи од 5%††. Због недостатка података на различитим територијалним нивоима унутар Града Београда анализа се засновала на публикованим подацима. Треба имати на уму да промена принципа укупног становништва у мањој мери мења вредност показатеља, али да не може онемогућити истраживање процеса и трендова у старој популацији Београда. Наиме, тренд старења је сасвим изванредан у свим посматраним међупописним периодима без обзира на концепт укупног становништва. Упоредо дати показатељи не квантификују прецизно темпо и интензитет анализираних процеса, али показују њихов континуитет и актуелно стање у београдској популацији.

Као старо становништво Београда посматрано је оно старије од 60 година. Публиковани подаци о старости и полу у посматрана три пописа нису класификовани на исти начин. То се односи на последњу „отворену“ старосну групу. Она је пописом 1981. приказана као становништво старије од 65 година, пописом 2002 као старије од 80 година, док је у попису 1991 извршена најдетаљнија детаљнија подела. У зависности од расположивих података формиране су табеле које дају максималну подршку потребама анализе.

Истраживање је подразумевало компаративну анализу Насеља Београд и подручја ван њега, као и међуопштинских релација, са намером да се открију поларизациони процеси унутар београдске агломерације.

Укупна динамика старог становништва Београда

Динамика старог становништва је изузетно променљива јер зависи од величине улазећих генерација, као и високог морталитета старог становништва. Последње две декаде 20. века обележио је апсолутан и релативан пораст старог становништва у Београду (Табела 1). У односу на 1981. број становника старијих од 60 година у тренутку

---

†† Исељавање становништва из Београда је у периоду 1991-2002. је било најмасовније.. Удео лица у иностранству по последња два пописа у већини београдских општина је и према старој методологији између 2.5 и 5 процената. Појачана емиграција током деведесетих повећала је ове процентуалне показатеље у општинама ужег градског језгра, али становништво у иностранству и даље не прелази више од 10%.

пописа 2002. се више него удвостручио. Пораст је остварен у свим старосним групама., али више међу становништвом млађим од 70 година. Укупан пораст као и динамика по петогодишњим старосним групама зависе у највећој мери од наслеђене старосне структуре, односно од уласка у контингент старог становништва крњих или компензационих генерација.

Табела бр.1 –Старо становништво Београда према петогодишњим старосним групама у периоду од 1981-2002.године

старосне групе	1981		1991			2002		
	број	%	број	%	1991/'81	број	%	2002/'81
60-64	41745	2.8	98410	6.1	2.36	94118	6.0	2.25
65-69	42837	2.9	75734	4.7	1.77	93414	5.9	2.18
70-74	37810	2.6	31633	2.0	0.84	74979	4.8	1.98
75-79	23510	1.6	25945	1.6	1.10	50202	3.2	2.14
80+	18186	1.2	25122	1.6	1.22	28434	1.8	1.89
Укупно 60+*	164088	11.3	256844	16.8	1.57	341147	21.8	2.08

Извор: Становништво Београда према Попису 1991 и Попис становништва 2002. године

Напомена: Разлике које су у збиру процентуалних удела настале су услед „математичких разлога“ заокруживања децималних бројева и великог удела лица непознате старости у 1991. години (4.4%)

Тако је 1981. године улазећу генерацију (41475) махом чинило становништво рођено током Првог светског рата, тј. крње генерације, док су у наредном попису најмлађу категорију старог становништва чиниле бројније кохорте рођене у компензационом периоду (98410), а у последњем генерације рођених између 1939. и 1942, односно периоду редукованог наталитета (94118).

Актуелно стање старосног састава становништва Београда показује да корпус старих чини више од петине популације али да главни град и даље има мање учешће старих лица од просека за централну Србију и Војводину (22.6%). Разлике се смањују и београдска популација све више наликује старосној пирамиди Србије. Однос удела старих у Србији и удела старих у Београду из 1981. (14.1: 11.3) у накнадним периодима показује мање распоне (18.8 : 16.8 у 1991. и 22.6 : 21.7 у 2002.) што документује да се у Београду интензивира процес демографског старења и да Београд све више поприма демографске особености целокупне популације. Београдска популација готово да постаје „Србија у малом“, осликавајући на мањој територији већину демографских процеса карактеристичних за Србију.

Када су у питању удели старих, Насеље Београд не одудара од административног подручја целог града. Старосни састав градског и сеоског становништва Београда показује веће дистинкције, јер градско становништво бележи 22% старијих од 60 година а сеоска насеља 20.7%, при чему је неравнотежа највише испољена у категорији старијих од 75 година где је однос града и села 5.2% : 4.5%.

Промене старосног састава старих

Процес у којем се дешава да у старом становништву расте број и удео старијих петогодишњих група, превасходно оних старијих од 80 година (тзв. старачког контингента), назива се старење старих. Број најстаријих становника у посматраном периоду је порастао за 89%. Непосредни фактори који делују на (интерни) старосни састав старих су диференцијални морталитет старог становништва и величина прилива у контингент старих. Утицај фертилитета на промене старосног састава становништва старијег од 60 година је веома посредан, или како наводи Пенев (1998) његово дејство има вишедеценијски одложен утицај. Значај миграција у условима „нормалног“ демографског развоја је такође мањи, јер у миграцијама економског типа које тада доминирају учешће старог становништва је занемарљиво. Принудни тип миграција из

последње деценије 20. века подразумева и имиграцију старог становништва, док је емиграција старих лица из Београда статистички несигнификантна величина када је у питању старење старих.

Промене у просечној старости старог становништва у посматраном периоду највише је дефинисао обим улазећих кохорти. Удео приспелих у контингент старих (старосна група од 60-64) кретао се по узастопним пописима: 25.5%, 38.3% и 27.6%. Зато је најмања просечна старост забележена 1991. године (68.9 година) када је у интерној старосној структури доминирало „млађе старо становништво“, док је претходним пописом евидентирана просечна старост 70.7, а последњим 70.3. Број старијих од 80 година и њихово учешће у укупној београдској популацији су у порасту, но удео старачког контингента у старом не показује исти тренд. Стога би се могло рећи да старење старих није потврђено по свим основама и да се разликује од испољених тенденција у Србији. Разлог смањивања овог показатеља (Табела 2) се такође објашњава бројношћу „најмлађих старца“, високом пропорцијом „средње старог“ становништва (рођених у време компензационог периода), али и повећаном смртношћу становника изнад 80 година у периоду недавне кризе друштва.

Јасније тенденције у старењу старих Београда моћи ће да се формирају тек са повећањем очекиваног трајања живота старих лица, односно са редукцијом њихове смртности. Досадашње тенденције у диференцијалној смртности старог становништва указују да морталитет није имао већег утицаја на старење старих. Ипак, у последњем међупописном периоду се читавају ефекти повећања специфичних стопа морталитета старијих група, посебно удвостручење стопа старијих од 85 година.

Средње трајање живота на дан рођења 1991. године у Београду износило је 70.4 године за мушкарце и 76.1 годину за жене, и у наредном периоду готово да није било помака (70.8 и 76.2 у 2004) (Рашевић, Пенев, 2006). Позитивна одступања у односу на републички просек у обе посматране године откривају да градска популација живи непуних годину дана дуже, али и да се разлике смањују. Генерализације о вишем животном стандарду, бољим здравственим навикама, мање ризичном индивидуалном понашању београдског становништва за објашњење ових разлика су неупутне. Показатељи морбидета указују да су посебно погођене категорије-старих лица, као и да је највећи проценат сиромашних међу старима. Иако је проценат сиромашних старца у Београду најмањи (12.7%), он расте са старошћу, па се квалитет живота најстаријег становништва своди на задовољавање елементарних потреба.

Прилив избеглица није имао велики утицај на старење старих у Београду. Староснополна структура избеглог становништва указује на доминацију средовечног становништва, док је старије становништво мање заступљено него код домицилног. Врх старосне пирамиде избеглица не разликује се битније од врха пирамиде домицилног становништва. Због тога се, и поред несумњивог утицаја имиграције на старење укупне популације, не може рећи да се она неповољно одразила на интерни старосни састав старих.

Унапређење здравствене заштите старих у развијеним земљама повећало је очекивано трајање живота старих и, између осталог, резултирало повећањем броја стогодишњака. Исти тренд се запажа у Србији и Београду, мада четвороструко повећање у периоду 1991-2002. говори да се овакав раст може приписати и грешкама приликом пописивања.

Табела бр. 2 – Старачки контингент Београда

	1981	1991	2002
75+	41696	51067	78636
75+ у 60+	25.4 %	19.9%	23.0%
80+	18186	25122	28434
80+ у укупном	1.2%	1.6%	1.8%
80 у 60+	11.1%	9.8%	8.3%

Извор: Пописи становништва 1981, 1991, 2002. године

У Београду живи 84 особе старије од 100 година и три старије од 110 година (документациони материјал РЗС). Најстарији становник је стар 112 година и живи у градском делу општине Вождовац. Просторна дистрибуција стогодишњака показује да је више од половине сконцентрисано у насељу Београд, њих 44, а 35 у општинама ужег градског језгра. Мада се овакав размештај може тумачити одмаклим процесом старења најужег градског центра, недостатак и непоузданост података и истраживања о стогодишњацима, отежава утврђивање правилности.

Полни састав старог становништва

Разлике у очекиваном трајању живота мушког и женског становништва, односно дужи животни век жена условио је демографску правилност по којој у старом становништву преовлађују жене. Са повећањем старости расту и стопе феминитета, па је процес феминизације старих у Београду очекиван и логичан (Табела 3). У свим старосним групама и све три пописне године женско становништво је бројније, а са старошћу расту диспропорције (Табела 3).

Табела бр. 3 – Полни састав и коефицијанти феминитета старог становништва Београда према петогодишњим старосним групама

	1981		1991		2002	
	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско
60-64	19167	22578	45519	52891	43221	50897
65-69	18961	23876	33088	42646	42885	50529
70-74	16902	20908	13437	18196	31534	43445
75+	16404	25292	19899	31168	30209	48427
Укупно 60+	71434	92654	111943	144901	147849	193298
Коефицијенти феминитета						
60-64	1177.9		1161.9		1177.5	
65-69	1259.2		1288.8		1178.2	
70-74	1237.0		1354.1		1377.7	
75+	1541.8		1566.3		1603.0	
Укупно 60+	1297.0		1294.4		1307.4	

Извор: Пописи становништва 1981, 1991, 2002. године, и Милановић (2007)

Посматрано по сукцесивним пописима стопе феминитета имају узлазни тренд код свих старосних група старијих од 65 година. Полни састав становништва 60-65 година не показује битније промене, осим 1991. када су те генерације бројније и формиране након ратних година. Највеће стопе феминитета старих су 2002. године, и то у свим старосним групама (Табела 3). То је последица већег удела жена у улазећим генерацијама као и полног састава старог избеглог становништва. Док је ефекат структура старог избегличког становништва на старење старих био слаб, дотле је његов утицај на феминизацију изузетно јак. Полна структура са врха пирамиде избегличког корпуса показује изразиту неравнотежу у корист жена.

Процес феминизације старих највише је изражен у оним деловима Београда у којима је демографско старење највише одмакло. Убрзанија феминизација се дешава у Насељу

Београд него у насељима ван градског подручја. Велики удели старог становништва у општинама ужег градског језгра, и самим тим велики удели жена одразили су се и на полни састав укупног становништва. Тако је у седам београдских општина 2002. констатована највећа полна диспропорција у Србији, а у општинама Врачар и Стари Град укупан број мушкараца је 20% мањи од укупног броја жена, што је био случај и 1991 године (Пенев, 2006).

Просторни аспекти демографског старења у Граду Београду

Процес демографског старења захватио је све општине Београда, па са тог аспекта Београд представља хомогено подручје. У свим општинама у поматраном периоду расте просечна старост становништва и удео старих лица.

Табела бр. 4 – Просечна старост, индекс старења и учешће старијих од 60 година у општинама града Београда

	1981			1991			2002		
	x'	is	%60+	x'	is	%60+	x'	is	%60+
Вождовац	34,8	0,397	10,1	38,2	0,727	16,6	41,2	1,170	23,4
Врачар	40,8	1,073	20,7	42,6	1,348	27,0	44,5	1,629	27,6
Звездара	35,1	0,451	11,8	37,5	0,651	15,3	40,5	1,070	21,6
Земун	32,8	0,301	8,5	35,8	0,504	13,4	39,2	0,903	19,9
Нови Београд	34,0	0,240	6,2	37,2	0,643	14,6	41,3	1,168	22,51
Палилула	34,5	0,398	11,5	37,2	0,651	17,6	39,6	0,940	20,4
Раковица	31,8	0,203	6,1	36,3	0,502	12,3	40,2	1,067	21,7
Савски Венац	39,0	0,851	17,1	40,7	1,099	24,4	42,8	1,278	24,6
Стари Град	40,8	1,085	21,0	40,7	1,099	24,8	43,9	1,531	26,22
Чукаруца	33,0	0,295	7,9	35,8	0,516	13,6	39,2	0,890	19,6
Барајево	37,4	0,645	16,6	38,6	0,779	20,3	41,4	1,113	23,6
Гроцка	32,7	0,349	10,5	34,2	0,421	12,8	37,9	0,707	16,9
Лазаревац	34,7	0,420	11,9	35,7	0,560	15,8	38,5	0,799	19,6
Младеновац	35,5	0,515	13,7	37,4	0,668	18,2	40,3	0,984	22,0
Обреновац	34,8	0,441	12,6	36,3	0,586	16,4	39,4	0,915	21,0
Сопот	38,8	0,763	18,5	39,8	0,945	23,1	41,9	1,217	26,3

Извор: Становништво Београда према попису 1991, и Милановић (2007)

Распони у просечној старости 1981. године су били од 32.7 година у општини Гроцка до 40.2 у општинама Врачар и Стари Град. Године 2002. Врачар и даље има најстарије становништво средње старости 44.5, а Гроцка најмлађе са 37.9 година. Да се током тих двадесет година демографско старење интензивирало документује и податак да су почетком периода само две општине имале становништво у просеку старије од 40 година, а крајем периода – њих десет (Табела 4). Данас више од четвртине становника Врачара (27.6%) чине старији од 60 година, што се објашњава slabим имиграционим процесима који су у претходном периоду више били усмерени ка приградским насељима. Управо то је разлог зашто је Гроцка у раздобљу 1971-1981. подмладила старосни састав. Насеља Лештане и Болеч су током седамдесетих удвостручила број становника, а Калуђерица остварила пораст већи од шест пута (Пенев, 1999).

Партиципација старог становништва 1981. је само у четири општине била мања од 10% (Земун, Нови Београд, Раковица и Чукарица) Године 2002. минимум износи 16.9% (Гроцка), док у осталим административним целинама стари чине најмање петину популације. Повећава се и број општина у којима је број старог становништва надмашио број младих. Врачару и Старом граду се 1991. придружује Савски Венац, да би након 11 година индекс старења већи од 1 имали и Вождовац, Звездара, Нови Београд, Барајево и Сопот (Табела 4).

Различит темпо и интензитет процеса старења уочљив је и на релацији Насеље Београд – остало административно подручје. Просечна старост, индекс старења и проценат старог становништва показују да су релације које су постојале 1981. углавном задржале. Становништво Насеља Београд је старило брже од становништва ван УГП. У њему је сконцентрисано 270559 старих, односно 79.3% са подручја Града Београда. Разлике по типу насеља су још израженије јер у градским насељима Београда живи 280253 тј. 82% становника старијих од 60 година. Приградска насеља су у претходном периоду остварила позитиван миграциони салдо, па је повољнији старосни састав условио и повећан наталитет. Интересантно је нагласити да су појачана досељавања у приградска насеља седамдесетих година преокренула ситуацију из 1971. када је Насеље Београд имало млађе становништво од остатка градске територије.

Табела бр. 4 - Показатељи демографског старења у насељу Београд и насељима ван УГП

	1981			1991			2002		
	x'	is	% 60+	x'	is	% 60+	x'	is	% 60+
Град Београд	34.9	0.43	11.3	37.3	0.66	16.8	40.4	1.03	21.7
Насеље Београд	35.2	0.43	11.0	37.9	0.71	17.3	41.4	1.13	22.4
Насеља ван УГП	34.1	0.41	11.9	35.8	0.54	15.4	39.8	0.84	19.6

Извор: Становништво Београда према попису 1991, Попис становништва 2002. године, и Милановић (2007)

Старо становништво је, очито, неравномерно распоређено по београдским општинама. Најстарију општину Врачар нпр. насељава само 4.73% старих града Београда али су они сконцентрисани на територији од 292ha, односно на једном хектару живи 55.2 старих особа.

Закључна разматрања

Од укупног броја старих становника Србије (1684289) у Граду Београду живи 20.2%, док у броју старих из централне Србије (1248592) Београд учествује са 27.3%. Када је у питању укупно становништво, партиципација Београда је 21%, односно 28.8%, из чега се закључује да је процес старења у Београду мало успоренији него на државном нивоу.

Популација старих београђана је у порасту, а расте и број најстаријих категорија становништва. Упркос појединим релативним показатељима који одступају од правила, процес старења старих је без сумње присутан у Београду. Смањивање удела старачког у старом контингенту, које се запажа у тренуцима три последња пописа, није знак промене тренда, већ израз флотантности групе старог становништва. Емпиријски потврђена феминизација старих у свим развијеним деловима света карактеристична је и за Град Београд. Особеност је да у најстаријим београдским општинама феминизација старих условљава и необично високу феминизацију укупног становништва, због чега оне важе за екстремне полне неравнотеже у Србији. Унутар Београда може се говорити и о израженим разликама (својеврсној поларизацији старосног састава) по свим територијалним поделама уваженим у раду, мада је са аспекта процеса Београд хомогена територија, односно у потпуности захваћена демографским старењем.

Интензиван пораст броја најстарије популације у Београду, као индикатор процеса старења старих, упозорава друштво на демографски феномен са којим до сада није имало искуства. Према свим проценама, овакав процес ће се наставити и у будућности и не сме се препустити стихијности или евентуалној саморегулацији. Повећани удели најстаријих контингената намећу потребу друштвеног деловања, не само због оптерећености фондова издвајањем за старо, неактивно становништво, већ и због хуманих циљева, тј. за обезбеђивање економске сигурности старих, унапређења њиховог здравља, здравствене неге и социјалног збрињавања

За формирање ефикасне популационе политике неопходна су детаљнија истраживања. Њихова основа су детаљније статистичко пописивање старих (са већим бројем информација) и детаљнија обрада демографских обележја старог становништва. Додатни извори података о старом становништву су махом из анкетних истраживања социолошког типа, али њихов обухват није потпун. Иако дају вредне резултате, и најчешће се базирају на репрезентативном узорку, не омогућавају уопштавања неопходна за регионализацију и креирање акција локалних управа.

ЛИТЕРАТУРА

- Пенев, Г. (1998). Трендови демографског старења и феминизације старих у Србији, *Становништво*, вол. 36, бр. 1-4, стр. 43-61
- Пенев, Г. (1999). Састав становништва по полу и старости. У група аутора *Становништво Београда према Попису 1991*. Београд. Завод за информатику и статистику, Институт друштвених наука – Центар за демографска истраживања
- Радивојевић, Б. (2002). Смањење смртности старог становништва у Југославији – шанса за повећање очекиваног трајања живота, *Становништво*, вол. 404, бр. 1-4, стр. 35-53
- Рашевић, М. и Пенев, Г. (2006). Демографска слика Београда на почетку 21. века, *Становништво*, вол. 44, бр. 1, стр. 81-97
- Пенев, Г. (2006). Старосна структура. У група аутора *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*. Београд. Републички завод за статистику, Институт друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Друштво демографа Србије
- Милановић, С. (2007). *Старо становништво Београда*, Београд, Географски факултет, дипломски рад
- *** (1993). Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. У *Попис становништва домаћинства и станова у 1991. години* (св. 9). Београд, Републички завод за статистику
- *** (2003). Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002 У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 9). Београд: Републички завод за статистику
- *** (2003). Становништво према полу и старости. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 2). Београд: Београд: Републички завод за статистику
- Документациони материјал Републичког завода за статистику

MIRJANA DEVEDŽIĆ

S u m m a r y

DEMOGRAPHIC FEATURES OF OLD PEOPLE IN BELGRADE

The process of population ageing is one of the most intensive and dominant demographic processes in Serbia. It includes the population of Belgrade as well, so more than one fifth of the capital's population today is older than 60. The growth and concentration of old citizens in Belgrade requires a detailed research, in order to create the best population policy. Demographic ageing of the total population is followed by the process of "ageing of the elders", i.e. by the increase of the oldest population groups. Various indicators in the period of 1981-2002 do not document this phenomenon to the same extent. It mostly results from the inherited age distribution and the mortality of elderly citizens, with tendencies contradicting those in Europe. The process of feminization of the contingent of old citizens in Belgrade is really apparent and affects the gender distribution of the total population. In addition to the differential mortality by gender, the greater percentage of women in the elderly population of Belgrade also owes to the gender distribution of immigrants. The increase of the percentage of aged people is apparent in all municipalities of Belgrade. However, within the administrative boundaries of the City of Belgrade it is possible to identify processes indicating differences in the pace and intensity of demographic ageing. The Settlement of Belgrade and the urban settlements of Belgrade, and especially the inner urban zone, are populated by people older than those in rural settlements and in the territory outside the inner urban zone.